

REZIME

Interesovanje vezano za proučavanje ličnih imena je veoma staro. Međutim, od prvih pokušaja da se objasni poreklo pojedinih toponima i antroponima, koje nalazimo u delima antičke Grčke i u vedskim tekstovima, pa do utemeljenja naučne discipline koja proučava lična imena (radi se o onomastici), put je veoma dug. Antroponimija (proučavanje ličnih imena) i toponimija (proučavanje naziva naselja), postaju samostalne lingvističke discipline tek u 19. veku. Velika pažnja koja se, takođe, u lingvističkim istraživanjima, pridaje ličnim imenima, u direktnoj je vezi sa njihovim opstankom kroz vreme, uprkos promenama kojima su bila podvrgnuta.

Na osnovu istraživanja, u Uzdinu je u periodu 1900-2001. godina zabeleženo 7968 ličnih imena. Najučestalije je ime *Ana*, koje se pojavljuje 614 puta. Slede zatim imena: *Maria, Floarea, George, Adam, Sofija, Jon, Mojse, Petru, Linka, Pavel, Anujka, Vasa, Sima, Nikola*. Nekada veoma popularna, ova, zajedno sa imenima *Damjan, Damjanka, Jordan, Josif, Livija, Todor*, danas su iščezla.

U prošlosti je u Uzdinu bio običaj da dete dobije ime jednoga od roditelja ili nekoga od predaka po očevoj liniji. Danas su se stvari promenile iz korena, tako da, umesto tradicionalnih, gore navedenih imena, svedoci smo prave „invazije“ modernih imena, preuzetih iz onomastike zapadnoevropskih zemalja. Ovaj proces, koji je započeo u drugoj polovini prošlog veka, traje i danas. Što se porekla imena tiče, ona su latinskog, grčkog, slovenskog, hebrejskog porekla, ili se radi o imenima specifičnih rumunskoj onomastici.

* * *

Mr. Annemarie SORESCU MARINKOVIĆ, Beograd

PUNŢILE PENTRU MORT LA ROMÂNII DE PE VALEA TIMOCULUI

Paginile de faţă îşi au ca punct de plecare o anchetă de teren desfăşurată în aprilie 2004 în satul Brodica, din estul Serbiei, lângă oraşul Kučevo. Atunci, plimbându-ne² prin acest sat de băieşi (ţigani care vorbesc limba română), în căutare de oameni dornici de vorbă, am dat peste ceva ce avea să ne canalizeze preocupările pe alt fâgaş decât cel prevăzut iniţial şi să ne incite într-o asemenea măsură încât toate discuţiile purtate aici au avut, invariabil, acelaşi subiect: punţile pentru mort. Punctul terminus, care marchează încheierea acestei încercări de conturare a datelor problemei, este o providenţială întâlnire (şi înregistrarea făcută cu această ocazie) la târgul de Sfântul Ilie, din 2 august 2005, din Veliko Gradište, oraş situat pe malul sârbesc al Dunării, între Baziaş şi Moldova Nouă, cu o bătrână de pe Valea Timocului, mai exact din satul Krivača. Între aceste două repere se înscriu câteva zeci de ore de căutări – febrile la început, tot mai deznădăjduite pe parcurs – în tratatele şi revistele de etnologie, în speranţa găsirii a măcar câteva rânduri, a unei notaţii cât de sumare despre acest obicei funerar a cărui existenţă se părea că a fost trecută cu vederea de toate generaţiile de etnologi care au studiat această zonă.

CE NE SPUN LUCRĂRILE ROMÂNEŞTI DE ETNOGRAFIE

Potrivit unei credinţe a cărei răspândire depăşeşte spaţiul balcanic, după moarte începe marea călătorie a sufletului spre lumea de dincolo. Se crede că, pentru a ajunge în rai, sufletul trebuie să treacă peste puntea raiului sau puntea încercărilor: dreptii o pot trece uşor, în schimb păcătoşii cad în iad. Alteori puntea este înlocuită cu un fir de păr. Credinţele româneşti menţionează chiar că, înainte de a ajunge în împărăţia cerului, sufletul trebuie „să treacă peste o mulţime de râuri şi pâraie unele mai mici, mai înguste şi mai lesne de trecut, iar altele mai mari, mai late şi mai adânci peste care nimeni nu e în stare să treacă fără de ajutor” (Marian 1995: 195).

Pentru a-i uşura mortului trecerea peste aceste râuri, rudele îi aşterneau, pe drumul de la casă la cimitir, în diverse locuri (pe pragul casei, lângă poarta ogrăzii, la răscruci, la intrarea în curtea bisericii sau în cimitir, dar mai ales la toate podurile, podeţele, râurile şi pâraiele peste care trece cortegiul funerar), bucăţi de pânză ori năframe care în unele părţi ale României se numeau *punţi*, în altele *poduri*.³ Aceste alegorice punţi erau ridicate, după ce cortegiul funerar trecea peste ele şi, de cele mai multe ori, date de pomană săracilor. Explicaţia acestei practici ne-o oferă S.Fl. Marian în *Înmormântarea la români*: „Podurile sau punţile acestea (...) se pun, după unii, cu scopul ca mortul, când va ajunge la râurile sau pâraiele de pe cealaltă lume, să nu fie nevoit a trece de-a-notul sau neputând trece, să nu fie constrâns a rătăci încolo şi înapoi pe pământ, ci, din contră, să aibă peste ce trece, crezând că fiecare bucăţică de pânză sau ştergar în cealaltă lume se preface într-un *pod* sau *punte*, care se întinde peste apele cele mai mari şi mai greu de trecut şi peste care sufletul poate apoi trece tocmai ca şi peste oricare *pod* sau *punte* din lumea aceasta” (Marian 1995: 196). Tot Marian este cel care face legătura între *punţile* puse în calea mortului şi *puntea raiului*, afirmând că „sufletul, după ce a trecut prin toate *vămile* şi a ajuns la *puntea raiului*, aşterne pânza ce i s-a pus în cale, când a fost petrecut la mormânt, peste puntea aceasta şi doar aşa trece mai departe. Cui nu i s-a pus *pod* în această lume, nici pe lumea cealaltă nu va putea trece” (Marian 1995: 197).

PRIMUL TEREN – BRODICA

Brodica este un sat de romi care vorbesc limba română – cunoscuţi în literatura de specialitate sub numele de *băieşi* (Achim 1998, Sikimić 2002, 2003b), *rudari* (termen folosit în special de cercetătorii bulgari, v. Marushiakova şi Popov 2001), sau, în exprimarea lor, uneori extrem de plastică, *oameni de lemn*, a căror ocupaţie principală, până în urmă cu câteva generaţii, era lucrul în lemn şi confecţionarea de albi, fuse, linguri, cozi de topoare etc. Cu toate că cercetările de teren ale grupurilor de băieşi care locuiesc în diferite zone ale Serbiei ne-au demonstrat că la aceştia ritualul funerar nu este unul extrem de complex şi că, în general, moartea reprezintă o adevărată angoasă pentru întreaga comunitate⁴, Brodica este un caz aparte. Aici, relaţii de imediată vecinătate guvernează lumea morţilor şi a viilor⁵, iar casele video cu înmormântările celor decedaţi sunt păstrate la loc de cinste şi vizionate împreună cu oaspeţii. Pe lângă sistemul strict al pomenilor – în ziua înmormântării, la 7 zile, la 40 de zile, la jumătate de an, 1 an, iar apoi anual până la 7 ani, ritualul slobozirii apei, aprinderea focurilor pentru morţi la Joi Mari şi pâinile rituale funerare, *punţile* construite pentru morţi fac parte dintr-un complex şi complicat ritual funerar. De asemenea, ele reprezintă încă un element al incredibilei apropieri dintre cele două lumi: pe pârâul care traversează satul sunt construite câteva zeci de astfel de punţi pentru trecerea sufletului.

Din relatările interlocutorilor noștri, am aflat că *puntea* (*punca*, cum este numită de săteni) se construiește la Brodica la 40 de zile după înmormântare. Aceasta este un podet de lemn, pe lungimea căruia se întinde o pânză albă. Peste aceasta este trecut un fir roșu, care poate fi și înfășurat pe bârna de care te sprijini ca să treci. La cele două capete ale acesteia, precum și la mijloc, se pun flori, „peșchire mici”, câte o oglindă și o lumânare, care se aprinde și se dă apoi de pomană, împreună cu puntea. Fiecare punte e construită pentru un singur mort. Întrebați despre semnificațiile punții, interlocutorii noștri au răspuns: „Să aibe să treacă pă unde god-a trecut, punce să i să facă. C-a trecut mulce... Omu când moare el pă unde god-a trecut, pă unde god-a mers, p-acolo merze sufletu ăla” (LT) sau: „I să puie punce dă să poată să treacă. El *kao*... pă unde-a m’ers viu să treacă și mort” (ML). Se crede că dacă nu s-ar pune și pânza albă, sufletul nu ar putea trece peste apă. Semnificația pânzei albe, în concepția uneia din interlocutoare, este următoarea: „Pînza aia puie să fie albă. Să fie albă, să aibe... Să aibe ca o punce albă să treacă pă pînza aia să... Pînza aia să încinde, că punca nu poa s-o ia-ași, da pînza lapădă pă apă și ea trese. Pînza aia trese” (LT). Puntea se construiește la patruzeci de zile după înmormântare, deoarece sufletul „pân la patruzăsili șade-acasă. Dă la patruzăsili-ncolo... porneșce”. La Joia Mare se dă de pomană mâncare, lângă punte, pe masa de lemn, se fac focuri pentru cei morți, se sloboade apa și se dă drumul la lumânări pe râu⁶.

CE NE SPUN LUCRĂRILE SÂRBEȘTI DE ETNOGRAFIE

După cum se poate observa, acest obicei are unele puncte comune cu cel românesc, descris în detaliu de Marian, însă se deosebește de acesta în mai multe privințe. Dacă la români „aceste *poduri* *alegorice* închipuiesc punțile ce are să treacă sufletul mortului, ca să ajungă la ușa raiului” (Marian 1995: 198), la băieșii din Brodica concepția despre viața de apoi este una radical diferită. Punțile nu sunt doar bucăți de pânză, ci poduri în toată regula, construite peste apă, dar nu în scopul trecerii peste o imaginată punte a raiului, ci pentru că sufletul, după moarte, trece prin aceleași locuri prin care a călătorit când a fost viu și traversează aceleași râuri și pârâuri. În plus, dacă la români bucățile de pânză numite *punți* se întindeau în ziua înmormântării, pe drumul către cimitir, în Brodica ele se așează pe adevăratele punți, de lemn, doar la 40 de zile după înmormântare, nu mai devreme.

Deoarece Brodica este înconjurat de sate de români și deoarece românii de pe Valea Timocului sunt cunoscuți în primul rând cercetătorilor datorită impresionantului și persistentului „cult al morților”, care nu încetează să suscite curiozitatea generațiilor întregi de etnologi, am bănuț că tot acest complex ritual funerar a fost adoptat sub influența populației românești din satele înconjurătoare. Literatura etnografică despre românii din această parte a Serbiei nu ne oferă, din păcate, prea multe amănunte despre acest fenomen.

Cronologic, prima referire la punțile pentru mort („*punca* *morćaska*”), în lucrările etnografice apărute în Serbia, este făcută de Vujadinović, în anul 1953. Acesta spune că: „La vlahi există credința că sufletele celor care au murit departe de casa și satul lor, în război sau în alte împrejurări, și nu se cunoaște locul unde sunt îngropați, umblă prin lume și nu pot trece peste râuri sau peste pârâuri dacă rudele sau alții nu le ridică punte peste apă. Din această cauză, în toate satele vlahse se pot observa, peste pârâuri și râuri, punți ridicate pentru trecerea sufletului. Pe unul din maluri, pe o tablă atârnată de un stâlp, e scris numele celui decedat și locul unde a murit. Lângă această tablă se află o bancă și o masă unde familia mortului poate da de pomană.” (Vujadinović 1953: 264)

Douăzeci de ani mai târziu, Slobodan Zečević, în continuarea unui pasaj privitor la credințele lumii, potrivit cărora sufletul trebuie să treacă peste o punte, nota: „În satul Luka, în apropiere de Bor, când se sloboade apa pentru morți, peste pârâu se pune o punte, ca să poată sufletul trece în partea cealaltă. Pentru cei care au murit în afara satului, de asemenea se pune o punte peste pârâu, cu lumânări aprinse și flori” (Zečević 1975: 151). Nu ne este oferită însă nici descrierea obiceiului, nici data exactă a construirii punții. Dar putem deduce, dintr-o lucrare mai târzie a aceluiași autor, că este vorba de pomana de 40 de zile. Din nefericire, Zečević nu mai menționează că obiceiul se întâlnește în satele locuite de români, ci vorbește de sârbii din partea estică a țării (în una din cele mai cunoscute lucrări ale sale, *Kult mrtvih kod Srba – Cultul morților la sârbi*), ambiguizând lucrurile și îngreunând cercetările ulterioare ale acestui grup etnic: „În același scop (n.m. pentru a nu tulbura trecerea sufletului peste firul de păr), în Serbia estică, înaintea pomenii de 40 de zile, se pune o punte peste apă pentru a ajuta sufletul să treacă peste pod (n.m. podul Raiului)” (Zečević s.a.: 29).

Peste încă douăzeci de ani, găsim încă o referire, fără localizare exactă, la punțile pentru morți, într-o notă de subsol a unui studiu semnat de Paun Es. Durlić, care, vorbind despre conceptul de animatism la vlahi, afirmă că acesta devine evident, printre altele, și datorită construirii punții peste apă, pentru ca cei ce au murit departe să se poată întoarce acasă⁷ (Durlić 1995).

O altă notă de subsol, aparținându-i de această dată lui Slavoljub Gacović, face trimiteri tot la punțile pentru mort. Aceasta este însă și mai sumară și mai ambiguă decât prima, fiind vorba, probabil, de contaminarea terminologiei folclorice cu terminologia practică a ritualului, deoarece este puțin probabil ca puntea construită peste pârâu să fie numită de românii din Timoc *puntea Raiului*.⁸ (Gacović 1999: 32)

ALTE SURSE

După cum am văzut, sursele scrise sunt foarte sărace și doar realitatea de pe teren ne poate fi de ajutor la stabilirea coordonatelor și ariei de răspândire a acestui obicei. Potrivit unei informații oferite de etnologul Paun Durlić de la Muzeul din Majdanpek, prin intermediul Biljanei Sikimić⁹, construirea punților pentru mort putea fi întâlnită la toți vlahii ungureni, până după cel de-al doilea război mondial. Acum acest obicei se pare că s-a restrâns, persistând doar în regiunea Zvižd și având drept centru de iradiere satele Duboka și Voluja (trebuie menționat că Brodica se află foarte aproape de acestea). Chiar una din pâinile rituale funerare ale vlahilor poartă acest nume, fiind modelată sub forma unei punți. Punțile sunt construite pentru toți cei care mor departe, ca să se poată întoarce acasă la pomană.

O altă informație ne-a fost oferită tot de Biljana Sikimić care, în cercetările ei de teren din satul Bačevica, pe data de 17 august 2003, a înregistrat o relatare despre moartea unui tânăr departe de casă. Acesta a decedat în Dobro Polje, dar, fiind din Valakonje, părinții au ținut să-l îngroape în sat. Bărbatul care a relatat întâmplarea afirmă că: „El nu poate să meargă să stea acolo unde e îngropat, ci doar acolo unde a murit”. Pentru aceasta, părinții au deșirat un ghem de la Valakonje la Dobro Polje, pentru ca băiatul „să-și găsească drumul, să poată veni acasă”. Apoi de la poartă până la ușa casei au întins o pânză albă, un întreg sul, pe care oamenii au trebuit să calce pentru ca băiatul „să se poată apropia, să vină acasă” (Sikimić 2003). Menționăm că aceeași cercetătoare a atestat această practică și în Mali Izvor.

Potrivit unei foarte recente relatări a unei persoane din Golubac, punțile pentru mort se construiesc și astăzi, la 40 de zile după înmormântare, în cel puțin trei sate locuite de români din jurul acestui oraș, și anume în Radenka, Dvorište și Krivača.

Și, pentru că în etnografie lumea este – și trebuie să fie! – mică, în sensul că un teren și un informator te conduce spre altul, ca într-un imens puzzle, că poți avea de nenumărate ori surpriza de a întâlni, la sute de kilometri depărtare, rudele unor interlocutori de care te-ai atașat în mod special sau că, acolo unde te aștepti cel mai puțin, dai peste informatori competenți, am întâlnit-o, la mai mult de un an de zile de la primul teren, în Veliko Gradište, pe Zagorka Ilić din Krivača. Sosite, întâmplător, în aceeași formulă ca în urmă cu un an, în parcul din centrul orașului am făcut cunoștință cu această bătrână care a acceptat bucuroasă să stea la povești cu noi. Printre temele luate în discuție s-au numărat și obiceiurile funerare, respectiv punțile pentru mort. Redau, în continuare, transcrierea integrală a discuției referitoare la punți:

(Biljana Sikimić: Pot să te întreb eu seva?) Întrebă. (BS: A la șase stămâni se dă la Crivașa punci? A mortului?) La șase stămâni. (BS: Da.) Șcii cum să dă la noi? (BS: Cum se dă la șase stămâni?) La noi nu să dă la șase stămâni, *ali* să dă punci când vrei, or la patrudzeșil'e, când dai patrudzeș lu mort, cu țoal'e cu tot. (BS: Da.) Îi dai cu colaș, ca vara, și dai țoal'e și *oma* faș punci. Vrei la patrudzeș, vrei la stamână, vrei la zumătače dă an, vrei la anu dă dzâl'e. Când dai stamâna, tu dai l-o stamână, a când dai patrudzeșil'e, tu dai la patrudzeș și șins dă dzâl'e. A când dai zumătače dă an, tu dai la șasă luni. *Ali* să nu treacă șasă, *ma* să fie șins și zumătače. E, da la anu dă dzâl'e să nu treacă păstă an, *ama* mai naince, șcii, când poț, bără dă o dzî-doauă, să nu treacă anu. La noi așa să dă. Pă vrei să dai punci, punci vrei să dai cu țoal'e când trec, șcii, dai o păreche dă țoal'e. Ș-o-mbracă. Dacă-i voinișesc o-mbracă un om. A dacă muieresc o-mbracă o muier. Și faș punci și dai. (BS: Cum faș punci?) Punci o faș așa prăstă apă. (Otilia Hedeșan: Dân se o faș?) O faș dân scândură. Șcii, scândură așa dă lată. (OH: Și cum o chićești?) Pr-ormă pui prăstă apă și baț (...) dâncolo, dă dâncoaș, și puî mână, *kao isto* dă l'emn. Și ce țân dă mâna aia să nu ce duș în apă, să tres, să tres așa, să fie lu omu ăla se-a murit or lu muierea aia. La noi așa. (BS: Și pânza? Pânză albă pui?) La noi nu e aia. (OH: Nu pui pândză pră, pră punci?) Nu e, nu e. (OH: Nici flori? Chită de flori?) Ba flori pui, flori pui. (OH: Unde?) În capu lu clupe, lu punci și dâncoa și dâncolo și lă prăjâna aia sus și zos. (BS: Aha, și prăjâna e.) Aha. Și pui vrun ban. Unu-l lapedz. Un dinari-doi, unu-l lapedz în apă, unu pui pră scândura aia. Și treașe și dzâș să fie lu ala lu care-a murit și dzâșe ăla se treșe cu țoal'el'e bogdaproste. Ăce-așa la noi. (BS: Și fir roșu?) Nu e. (OH: Nu să puîe.) Nu. (Annemarie Sorescu Marinković: Da lumina?) A se e aia lumină? (AS: Lumânare.) A puî lumanar'e. (AS: Unde?) Pă puî una dâncoașe-așa îngă punci aia să n-o pui în apă, una dâncolo, așa. La noi fir roșu nu e. (AS: Da oglindă să puîe?) Pă grindă să puîe că *kao* ce țai cu mâna când tr'es, tot sv'etu, că pră clupea aia treșe. Aia când dai numa țoal'e-așa, tu numa puî o scândură. Șcii? *Ale* la noi ece-așa e. (AS: Când dai țoal'e.) Da, când dai țoal'e *dabome*, d-un an dă dzâl'e (...) să faș câta punci prăstă ogaș. A dacă nu poț, nu-i puî numa o scândură prăstă mic ogaș. (OH: Și-acolo pui țoalele pră ea.) Și puî. Nu țoal'el'e. (OH: Nu pui țoalele, numa puntea.) Punci. A țoal'el'e-mbraș un om. (OH: Îmbraș un om.) Dacă-i muier, muier, vro muier să-mbracă. Și l'e dai lu moarta aia se-a murit. (OH: Și cum dzîș când l'e dai la moarta aia?) Pă dzâș ece-așa-re, dacă-i muieresc, tu cum iai d-aiș dă la pișoar'e, *dabome*, păpuș or șir'epi, păpuș, șir'epi, țoal'e se ai pră ciîe tot, dai dă pomană la ăla, noi *samo*. (OH: Nu prindzi mărturie?) Nu șciu se e aia. (OH: Nu șcii se e aia.) Nu șciu se e aia mărturie. (AS: Și ăla care se-mbracă-n țoal'e *mora* să treacă punci?) Pă să tr'eacă. Să sp'el'e câta, să piepciîe, să să, să dea dă pomană. Așa la noi. Da nu șciu la voi. (OH:

Da dă se să fac punțal'e-ășcia?) Pă punțal'e să fac să treacă cu țoalil'e-n aia loc, trec, vin gloace la parinț, în vis. Așa am audzât. Eee, cât-am făcut, și clup și, și dă toace (...). (BS: Grădină de flori?) Și grădină cu flori, și, ece-acuma avem flori pră lângă casă. C-am nișce fiec, nepoacil'e m'el'e, una-i dă douădzeș dă ani ș-a luat pră douădzeș și unu, a una-i dă optsprăse. Ele *odma* pun flori, una, una, una. Pă cum să nu l'e dai, că baș is mândr'e și frumose.

CONCLUZII

Cu toate că datele oferite de lucrările etnografice sunt foarte sumare, putem desprinde de aici câteva concluzii. Este cert faptul că la românii de pe Valea Timocului obiceiul ridicării punților pentru mort, peste apă, la 40 de zile de la înmormântare, a fost larg răspândit într-un trecut nu foarte îndepărtat (se poate lua, ca limită aproximativă, cel deal doilea război mondial). Se prea poate ca acesta să fi existat și în spațiul României de astăzi, însă nu avem nici o dovadă scrisă în acest sens. Din ceea ce ne spun sursele sârbești, putem deduce că punțile se ridică, pe de o parte, pentru toți morții, ca aceștia să poată veni la pomană, să poată trece peste apă, să li se „pună punte” și pe cealaltă lume, iar, pe de altă parte, pentru cei care au murit departe de casă, ca să se poată întoarce, să poată găsi drumul spre casă.

Cercetările de teren de până acum ne indică faptul că, cel puțin în regiunea Zvižd, obiceiul persistă și astăzi. Rămâne ca anchetele viitoare să completeze aria răspândirii acestuia.

Nu în ultimul rând, răspândirea și păstrarea obiceiului în comunitatea de romi din apropiere merită o atenție specială. Se cunoaște faptul că romii preiau, de la comunitatea primară¹⁰, acele obiceiuri care implică procesiuni și recompense (de exemplu paparudele, colindatul, lăzărițele etc.). Astfel, obiceiurile își pierd treptat funcția rituală, căpătând caracterul unei îndeletniciri remunerate, care de multe ori se întrepătrunde cu cerșitul. În același timp, ele înregistrează o scădere a prestigiului și în comunitatea primară, de unde acestea au fost împrumutate și, deseori, nu mai sunt performate decât de copii. Nu același lucru se petrece, la Brodica, cu punțile pentru mort. Acesta este un caz atipic din mai multe perspective. În primul rând, așa cum am spus mai înainte, romii, în general, resimt o profundă anxietate în fața morții și discuțiile legate de aceasta stau sub semnul tabului. În ciuda acestui fapt, obiceiul, chiar dacă se pare că a fost împrumutat recentă, este agreat de toți cei din sat. În al doilea rând, ridicând punți pentru mort, membrii acestei comunități de romi sunt atât performerii, cât și beneficiarii ai ritualului, ceea ce îl deosebește fundamental de exemplele date mai sus. Probabil că acesta a fost resimțit ca având o importanță capitală în viața comunității primare (ca, de exemplu, sărbătorile mai însemnate de peste an) și, datorită procesului de aculturație¹¹, a fost adoptat și inclus în sistemul propriei culturi tradiționale, trecându-se chiar peste faptul că, într-o primă fază, a contravenit caracterului și spiritualității specifice a comunității de romi.

NOTE:

- 1 Am optat pentru această expresie („românii de pe Valea Timocului”), general acceptată de către etnologii, dar și de opinia publică din România, în dauna celei vehiculate în Serbia, „Vlasi severo-istočne Srbije” (care s-ar traduce „vlahii din Serbia de nord-est”), pentru a ne referi la comunitatea istorică de români – diferită de cea a românilor din Banatul sârbesc –

care trăiește nu doar pe Valea Timocului, ci ocupă întreaga zonă estică a Serbiei, având drept graniță la nord Dunărea, la sud axa Paraćin-Zaječar, la est granița statală cu Bulgaria (nu râul Timoc!) și la vest râul Morava.

- 2 La această anchetă au mai participat Biljana Sikimić, de la Institutul de Balcanologie din Belgrad, și Otilia Hedeșan, de la Universitatea de Vest din Timișoara.
- 3 „Când trece gărla, se pune o pomneală (o batistă sau un șervet) și trece carul pe ea”; „Se aruncă cârpă albă să treacă carul peste ea” (Sărbători și obiceiuri I 2001: 192); „Când ajungeau cu mortul la un pârâu sau la un colț de stradă se puneau puntea: doi metri de pânză sau o cuvertură și se dădea de pomană la o femeie necăjită, vădană” (Sărbători și obiceiuri I 2001: 195); „Neamurile mai de aproape ale celui repauzat, voind a-i înlesni cât se poate de mult trecerea și peste aceste râuri, îi aștern în cale în decursul petrecerii sale de acasă și până la mormânt în diverse locuri și anume: pe pragul casei sau al tindei, apoi lângă poarta ogrăzii, la răspântii și în crucile drumului, la intrare în curtea bisericii și în fînterim, sau pe pragul ușii de la biserică și cel de la porțița fînterimului, dar mai cu seamă pe la toate podurile, punțile, râurile, pâraiele, șanțurile și gârlele cele mai însemnate, peste care trebuie să treacă cortegiul funebral, câte o bucată de pânză curată de casă și cam de trei coți de lungă sau câte un ștergar ori câte o păreche de mâneci, ori o năframă care, în cele mai multe părți din Bucovina, se numesc poduri, în unele însăși punți” (Marian 1995: 195), „În Mahala, pe la poduri, pun câte o bucățică de pânză, ca să aibă pod – și apoi, trec peste pânză cu mortul”; „În Moldova și alte sate românești din Bucovina, poduri se pun, de cum scot mortul din casă: la ușă, - o bucată de pânză ca de trei coți și aceasta se dă cuiva de pomană și o pernă; alt pod la poartă; și al treile la poarta bisericii. Alții dau pod la toate stările câte i se cetesc, (după fiecare evanghelie), ca să aibă pe ceea lume, că-i va trebui pod peste ape.” (Niculiță-Voronca 1998:455), „Afară de stări (popasuri) se obișnuiește să se mai facă și podurile. În anumite locuri se așterne un ștergar, pe care se pune un colac și o lumină și uneori o sticlă cu vin. Tot cortegiul funerar trebuie să treacă peste acest pod de pânză, care închipuie podurile peste râurile din lumea cealaltă, pe care trebuie să le treacă sufletul. Ștergarul e dat apoi, fie preotului, fie de pomană săracilor, dimpreună cu colacul și lumina” (Olinescu 2003: 237).
- 4 A se vedea, în acest sens, lucrarea Otiliei Hedeșan despre o comunitate de băieși din partea centrală a Serbiei, *Viața tradițională a unui sat. Analiză de caz: Treznjeвица*. Citez, în acest sens: „Ipoteza pe care o formulez, în acest context, este aceea că în măsura în care a conservat o întreagă serie de aspecte ale limbii și culturii tradiționale din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea, comunitatea de pe Valea Moravei a tratat și viziunea față de moarte și față de morți după aceeași regulă. Altfel spus, aflată departe de un spațiu originar și, implicit, protector (ori, măcar, protector grație unei narațiuni mitice), stând sub teroarea unei istorii a peregrinărilor pe trasee tot mai lungi și tot mai frecvent altele, această comunitate nu a regăsit în viața sa de zi cu zi impulsurile necesare pentru domesticirea imaginarului morții. Totodată, nevoită fiind să focalizeze aproape exclusiv pe o bătălie pragmatică, pentru supraviețuire, comunitatea nu a mai avut nici resursele psihologice colective pentru a dezvolta strategii mitice eficiente de luptă hotărâtă cu angoasa morții.” (Hedeșan 2004: 121). De asemenea, propriile cercetări de teren din comunitățile de romi de pe teritoriul Serbiei mi-au demonstrat că moartea este o temă despre care informatorii nu discută cu plăcere, de multe ori solicitând chiar schimbarea subiectului.
- 5 Satul nu are cimitir și, prin urmare, fiecare familie își îngroapă morții în curte.
- 6 Pentru o analiză mai detaliată vezi Sorescu Marinković 2004.
- 7 „Conceptul animatistic este evident în «nunta neagră» (organizarea înmormântării persoanelor tinere necăsătorite ca o ceremonie cu elemente de ritual nupțial), în «hora pentru morți» ca formă a întoarcerii mortului în viața socială a comunității, în extrem de complexul ritual al «priveghiului», în căderea în transă pentru a putea comunica cu morții, în darea de pomană a tuturor lucrurilor necesare în casă, în ritualul «slobozirii» apei, în ridicarea punții peste pârâu pentru ca cei care au murit departe să se poată întoarce acasă etc.” (Durlić 1995: 238)
- 8 Fragmentul la care facem referire este următorul: „Pentru a putea ajunge la aurul din Rai, care reprezintă expresia generală a bogăției lumii de jos, mai întâi trebuie să se treacă peste

«Punția Raiului»*, care, la românii din zona de deal și munte din Serbia de nord-est, care apare în versurile mitico-rituale ale Petrecăturii”, iar nota de subsol: „Punția Raiului se construiește de altfel, la vlahii ungureni din jurul Borului, pentru ritualul slobozirii apei” (Gacović 1999: 32).

- 9 Căreia țin să-i mulțumesc încă o dată pentru ajutor.
- 10 Utilizăm această expresie, în cele ce urmează, cu sensul de „grup majoritar în mijlocul căruia trăiește comunitatea de romi.”
- 11 În sensul definiției clasice date de R. Redfield, R. Lintob și M.J. Herskovits (Memorandum for the Study of Acculturation): „Aculturația cuprinde fenomenele care rezultă din contactul direct și continuu dintre grupuri de indivizi de culturi diferite, cu modificări ulterioare ale tipurilor culturale originale ale unuia dintre grupuri sau ale ambelor.” (Géraud 2001:102)

BIBLIOGRAFIE:

- Achim 1998 – V. Achim, *Țigani în istoria României*, Editura Enciclopedică, București.
- Durlić 1995 – P.E.S. Durlić, *Kult mrtvih kao osnova za određenje religije Vlaha*, *Etno-kulturološki zbornik*, knjiga 1, Svrlijig: 232-240.
- Gacović 1999 – S. Gacović, *Putevi istine – Polemika o vrednosti jednog naučnog rada*, *Matička biblioteka „Svetozar Marković“*, Zaječar.
- Géraud 2001 – M.-O. Géraud, O. Leservoisier, R. Pottier, *Noțiunile-cheie ale etnologiei – Analiză și texte*, Editura Polirom, Iași.
- Hedeșan 2004 – O. Hedeșan, *Viața tradițională a unui sat. Analiză de caz: Treznjeвица*, *Conviețuirea – Együttélés*, Anul 7, nr.3-4, 2003; Anul 8, nr.1-4: 103-130.
- Marian 1995 – S.Fl. Marian, *Înmormântarea la români*, vol. III, Editura „Grai și suflet – Cultura națională”, București.
- Marushiakova și Popov 2001 – E. Marushiakova, V. Popov, *Historical and ethnographic background: Gypsies, Roma, Sinti, Between past and future: The Roma of Central and Eastern Europe*, University of Hertfordshire Press: 33-53.
- Niculiță-Voronca 1998 – E. Niculiță-Voronca, *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. II, ediție îngrijită de Victor Durnea, Editura Polirom, Iași.
- Olinescu 2003 – M. Olinescu, *Mitologie românească*, Editura Saeculum I.O., București.
- Sărbători și obiceiuri I 2001 – ***, *Sărbători și obiceiuri, Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român, Corpus de documente etnografice*, volumul I, Oltenia, Editura Enciclopedică, București.
- Sărbători și obiceiuri III 2003 – ***, *Sărbători și obiceiuri, Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român, Corpus de documente etnografice*, volumul III, Transilvania, Editura Enciclopedică, București.
- Sikimić 2002 – B. Sikimić, *Đurđevdan kod vlaških Roma u selu Podvrška*, *Kultura*, Beograd: 184-193.
- Sikimić 2003a – B. Sikimić, *Casetă audio*, Bačevica 3A, 17 august.
- Sikimić 2003b – B. Sikimić, *Banyash Culture in North Serbia*: Baer, *Roma Religious Culture*, Niš: 76-83.
- Sorescu Marinković 2004 – A. Sorescu Marinković, *Punțile din Brodica – un ritual funerar românesc?*, *Conviețuirea – Együttélés*, Anul 7, nr.3-4, 2003; Anul 8, nr.1-4: 131-134.
- Vujadinović 1953 – S. Vujadinović, *Etnološka građa iz Peka i Zvižda*, *Zbornik Etnografskog muzeja u Beogradu 1901–1951*: 261–266.
- Zečević 1975 – S. Zečević, *Kult mrtvih i samrtni običaji u okolini Bora*, *Glasnik etnografskog muzeja*, 38, Beograd: 147-169.
- Zečević s.a. – S. Zečević, *Kult mrtvih kod Srba*, *Zajedničko izdanje „Vuk Karadžić“*, Beograd, Etnografski muzej, Beograd /s.a./

Lista informatorilor: L.T. – Ljubica Todorović, n.1933 (Brodica); M.L. – Milja Lekić, n.1948 (Brodica); Z.I. – Zagorka Ilić, n.1930 (Krivača)

REZIME

Ova studija ima za cilj rekonstrukciju jednog pogrebnog vlašskog običaja – podizanje brvna preko potoka za pokojnika, namenjenog za prelaz duša. Polaznu tačku studije predstavlja terensko istraživanje Banjaške zajednice (Roma koji govore Rumunski jezik) u jednom selu severo-istočne Srbije (Brodica), okruženom vlaškim selima, u kom je ovaj običaj vrlo dobro očuvan. Etnografska literatura je prilično skromna u vezi ovog obreda. Samo nekoliko autora pominju ovaj običaj, ali bez detaljnog opisa. Završnu tačku studije predstavlja drugo terensko istraživanje i intervju sa Vlahinjom koja detaljno objašnjava pomenuti fenomen u svom selu (Krivača). Autor teži da prikaže što detaljniji opis ovog vlašskog običaja, da utvrdi oblast u kojoj je rasprostranjen, kao i da analizira ulogu Roma u očuvanju i transformaciji tradicionalne kulture većinske zajednice kroz proces akulturacije.

* * *

Rodica URSULESCU-MILIČIĆ, Novi Sad

TERMINOLOGIA CASEI ÎN UNELE SATE DIN JURUL VÂRȘETULUI (VOIVODINȚ, COȘTEI, STRAJA)

Dintre capitolele consacrate studiului vieții materiale a unui popor, cele mai de seamă le formează, fără îndoială, studiul așezărilor și al casei și este în strânsă legătură cu problema originii neamului și a continuității sale pe aceste plaiuri. Fiecare casă țărănească este un mic muzeu popular, în care fiecare obiect, ca și fiecare numire a lui, prezintă mărturiile din evoluția vieții și civilizației neamului nostru.

În ultimii ani suntem martorii unor schimbări radicale a modului de viață, nu numai în mediul urban, ci și în cel rural. Produsele industriale cuceresc aproape toate spațiile și înlătură produsele confecționate în casă și pe cele meșteșugărești, iar mijloacele de comunicație apropiate și satele cele mai îndepărtate de centrele culturale. Din cauza aceasta putem observa unele schimbări însemnate ale felului de trai, care cu timpul schimbă natura obiectelor de cultură materială, precum și termenii care le determină. Modul nou de construire a caselor încet, dar sigur, șterge limitele dintre mediul rural și cel urban. Aparatele moderne de uz casnic în gospodăriile țărănești înlocuiesc unele obiecte vechi, iar odată cu aceste obiecte dispăre și numele lor. Deci, se poate constata păstrarea din ce în ce mai restrânsă a vechilor case tipice țărănești, precum și a obiectelor pe care le găsim în aceste case. Se construiesc case moderne, se lucrează cu mașini și unelte agricole moderne, iar multe dintre obiectele cele vechi, pe care le-au folosit strămoșii noștri au rămas doar în amintiri, pe unele fotografii îngălbenite sau pline de praf în podurile unor case.

Tocmai din această cauză, în ultimul timp mă preocupă cercetarea terminologiei casei și obiectelor casnice în satele românești de la noi, din Banatul sârbesc. Am considerat că

neapărat trebuie notați acești termeni legați de gospodăriile țărănești, adică totul ce ține de casă și obiectele pe care le aflăm în ea. Lexicul din acest domeniu nu se poate considera unul restrâns, specializat, din cauză că aparține vieții de fiecare zi.

Materialul adunat din satele noastre va fi unul foarte bogat, desigur divers, ceea ce am putut concluda din termenii pe care i-am notat în doar câteva sate până acum.

În lucrarea de față voi prezenta o parte din materialul adunat în trei sate din jurul Vârșetului, și anume Voivodinț, Coștei și Straja. Aceste sate se consideră printre cele mai vechi sate românești din Banatul sârbesc. Anume, Voivodințul se amintește încă în anul 1447, și este sat bănățean, Coșteii se amintește pentru prima dată în documente în anul 1361 sub numele Kuuesd și este tot sat bănățean, iar Straja este sat oltenesc, unde românii din Oltenia au venit în anul 1744.

Termenii prezentați în lucrare i-am auzit și notat de la câțiva informatori din aceste localități, după un chestionar alcătuit după modelul chestionarului folosit de către G. Vukovic pentru lucrarea sa Terminologia casei și obiectelor casnice în satele sârbești din Voivodina.

În chestionar sunt cuprinși termenii referitori la casă, denumirile părților ale casei, încăperilor, mobilierului, vaselor și uneltelor, obiectelor pentru adăpostirea animalelor etc.

Având în vedere faptul că este vorba de bănățeni și olteni, particularitățile fonetice întâlnite în aceste două graiuri stau în opoziție. Bineînțeles că aceste particularități fonetice specifice uneori sunt unica diferență între termenii întâlniți, iar lexicul este același. Eu de data aceasta nu voi vorbi despre diferențele de ordin fonetic, ci doar despre cele lexicale.

Când este vorba de termenii referitori la felurile de case, zidurile casei, acoperiș, în general este vorba de cuvinte aproape identice în toate trei sate. Așa avem denumirea pentru partea din față a casei – fața căși sau zădu dânu față, apoi pentru zidul din afara casei – zădu dă cătră drum sau zădu dî la drum, colțul dinlăuntru e cot, iar colțul dinafară este colț. Casele în toate trei sate sunt de pământ, bătute din pământ, de bărnă (din lemn), de țâglă (arsă sau crudă). Când vorbim de storurile de la ferestre, cele din lemn am întâlnit termeni diferiți în toate cele trei localități: la Coștei e șolocat, la Voivodinț obloane, iar la Straja sunt roleturi.

Dacă vorbim despre materialul și uneltele în legătură cu construirea și amenajarea casei în majoritatea cazurilor sunt termeni asemănători: amestecul pentru zidit este imală, culorile sunt fârburi, uneltele pentru baterea pământului este maiul, uneltele pentru lipirea caselor este mîstria.

Încăperile din casă sunt: camera pentru musafiri e soba mare, bucătăria - cuina, cămara – șpaiz sau șpaiț, coridorul e conc (la Voivodinț și Straja) iar la Coștei e târnaț.

Mobila de cameră: patul este pat în toate trei sate, salteaua – strunjac (umplut cu paie sau cucuruz) la Voivodinț și Coștei, iar la Straja e slămeac (probabil de la cuvântul sârbesc slama – paie), banca sau scaunul lung – la Coștei e scamnu al lung cu space, la Voivodinț e clupă, iar la Straja scamn lung; dulapul cu și fără sertare – orman cu fioașe, crident sau credenț, șifonier; sertarul la V. și C. e sunduc, iar la Straja e lăgiță. Lada de zestre e ormanu cu tri fioașe sau tri fiocuri, iar noptiera este natcasnie (V.) și năcaslă (S.).

Mașina de gătit: șpoier sau șpoiort, placa de sus este tabla sau taflă (S.), cercul din mijloc – roțali dî la șpoier (V. și C.) și ringlă (S.), cuptorul: la Coștei e toba, la Voivodinț e coptoriță, iar la Straja e ladă.

Din mulțimea termenilor referitoare la vasele de gătit și toate acele obiecte pe care le întâlnim în bucătărie enumerăm doar câteva: oala e oală, cratița e ciganie sau cigaie, pre-